

A.

Archeologie
a středověká architektura

Téma našeho referátu, problematika archeologického výzkumu středověké architektury, je při zběžném pohledu nekomplikované. Vždyť co může být z hlediska vývoje archeologie i z hlediska tradičních profesionálních zájmů archeologů středověku přirozenější i obvyklejší, než výzkumný kontakt se středověkou a post-medievalní architekturou. Teprve při bližším pohledu se však ukáže, že přes zdánlivou samozřejmost výzkumu architektury existuje řada neřešených nebo rozdílně řešených problémů, s nimiž se setkáváme v denní praxi jako archeologové středověku, dějepisci umění, etnografové, historici atd. Je nutné konstatovat, že zmíněná různost řešení a přístupů ke studiu architektury vyplývá především z rozdílnosti metodického přístupu jednotlivých historických disciplín ke studiu architektury, a že tedy sama o sobě není metodickým nedostatkem. Jako nedostatek je nutné vidět teprve skutečnost, že výsledky jednotlivých přístupů jsou zřídka komplexně konfrontovány, ev. že hledisko jedné disciplíny je absolutizováno bez komplexní konfrontace všech dostupných hledisek. Naš referát nemůže být úplným přehledem uvedené problematiky, chtěli bychom se však alespoň dotknout podle našeho názoru nejzávažnějších problémů studia architektury, a to z pohledu archeologů středověku.

Je nesporné, že středověkou architekturu je nutné chápat jako specifický druh historického pramene, který je třeba podrobovat náležitě kritice, která je o to spolehlivější, oč širěji je založena. I tato kritika má v případě výzkumu architektury svá specifika. Architektura totiž může být mezi souborem archeologických pramenů výjimečná, může postrádat onu někdy problematicky zdůrazňovanou objektivitu většiny archeologických pramenů, která vyplývá z absence ideologické všeobecně subjektivní intence doprovázející vznik některých druhů pramenů. V takovém případě je nutné architekturu chápat jako historický pramen (ovšem pouze pro určitý okruh problémů) v jistém smyslu podobný písemnému prameni, a proto volně charakterizovaný Carrovým (1967, 18) aforismem, že jeho původce, u architektury často původce ideový, vyjadřuje, co si myslel nebo si přál, aby si jiní mysleli, že si myslí on, či dokonce snad to, co si myslel, že si myslí. I v takovém případě však podle našeho názoru musí být uplatněno historické hodnotící hledisko, tedy hledisko všestranně komplexní, které architekturu hodnotí z hlediska jejího kontextu s dalšími druhy pramenů, které jako celek dokumentují vývoj společnosti. Archeologický podíl na této kritice spočívá především v zařazení zkoumané architektury do komplexu hmotné kultury středověku ve smyslu chronologickém i věcném k účelu rekonstrukce úlohy architektonické jednotky v sídelní struktuře vyššího řádu. Nelze přitom zapomenout, že jenom části architektonických děl lze klást ideová a estetická kritéria jako měřítko jejich smyslu. Jinými slovy, nad množstvím sakrálních a reprezentačních středověkých objektů rozhodně počtem vysoce převažují stavby ryze účelové, jejichž estetickou hodnotu rovněž nelze podceňovat, ale jejichž poslání jednoduchých příbytků, výrobních objektů, hospodář-

ských staveb, technických staveb, fortifikací atd. je rozhodně primární, a to i z hlediska jejich posuzování jako pramene. To, co bylo řečeno, není jistě nic nového. Je to pouze shrnutí problematiky všeobecného dualismu historického výzkumu tradičně zaměřeného na duchovní a materiální kulturu společnosti, která nepochybně vychází jedna z druhé. Cílem našeho referátu je, abychom se v rámci takto naznačené problematiky pokusili ujasnit, jaké možnosti má archeologie středověku při výzkumu architektury a jak jich využívá, kde jsou její hranice, a kde je v obou směrech nutná spolupráce s ostatními historickými obory.

1. ZÁKLADNÍ ARCHEOLOGICKÉ MOŽNOSTI VÝZKUMU ARCHITEKTURY

a) D a t o v a n í :

Jedním z nejdůležitějších výsledků archeologického výzkumu a následného vyhodnocení získaných pramenů a informací je relativní a absolutní datování zkoumaných objektů a situací. V této souvislosti se při výzkumu architektury setkáváme s několika základními vztahy a prvky, které datování umožňují na základě archeologických metod, především na základě stratigrafického pozorování. Jde zvláště o vztah architektury k okolním přiléhajícím nebo protnutým archeologicky datovaným horizontům a objektům, které poskytují terminus ante quem, terminus post quem, ev. terminus ad quem ke vzniku stavebního objektu. V ideálním případě je možné získat všechny tři datovací opory k jednomu stavebnímu objektu, a to především interpretací vztahu zdi a vrstvy, zdi a objektu a zdi a výplně. Při sledování vzájemných vztahů ve zkoumané situaci je možné vycházet i ze sledování následnosti jednotlivých stavebních horizontů daných superpozicí zdív nebo horizontálním vztahem terénu a různě starých stavebních úrovní. Speciální problematiku představuje výzkum negativů zdív, které svou výplní obvykle poskytují alespoň přibližně datovaný terminus ad quem zániku základových partií zdi. Zvláště důležité je zde vztah nejvyšší dochované úrovně negativu v rámci stratigrafických poměrů na lokalitě, který může mnohdy rovněž přispět ke stanovení doby zániku základového zdíva.

Zvláštní problematiku představuje výzkum výplní, které jsou součástí interiérů stavebních objektů a které lze v zásadě interpretovat jako v. funkční (doprovázející architekturu od začátku její existence), jako v. vzniklé během funkce architektury a jako zánikový horizont (který se ovšem neomezuje pouze na interiér stavby). Přesnost chronologických závěrů je ve všech uvedených případech závislá na způsobu tvorby výplně i na stavu jejího dochování. Nezbytnou součástí komplexního archeologického výzkumu architektury se v posledních letech stává výzkum klenbových zásypů (tedy druhů výplní) a stratografií na nich. Jde vlastně o výzkum běžné archeologické situace, v níž se podloží stává rub klenby, na nějž nasedá vyrovnávací vápnitý zásyp, často s příznivými podmínkami pro uchování organických materiálů. Další stratigrafické úrovně odrážejí vývoj interiéru nad klenbou. Přínosem tohoto výzkumu bývá především datování klenby, které může být společně s poznatky o detailech vývoje stavby důležitým rozšířením styčných ploch při výměně informací mezi archeologií a stavební historií.

K datování může přispět i materiál získaný při výzkumu z pojiva zdi. Jeho interpretace však přináší četné komplikace, a to např. u zdíva s hlinitým pojivem.

Nezbytnou součástí archeologického datování architektury je kritika vypovídací schopnosti archeologických situací a jejich částí. Při výzkumu se často setkáváme s prvky situací s velice rozdílnou vypovídací hodnotou. Jeden extrém představují situace, které poskytují materiál uložený v krátkém časovém intervalu, který se v podstatě shoduje s dobou vzniku daného prvku stratigrafie. Na druhé

straně širokého rozptylu možností stojí příklady, kdy příslušný archeologický materiál reprezentuje široké časové rozpětí, jehož horní hranice může být navíc vzdálena době vzniku stavby (většinou jde o výplně, zásypy, navážkové vrstvy a o nálezy v pojivu). Relativně spolehlivé datování a další interpretace jednotlivých horizontů jsou možné jedině na základě co nejširšího stratigrafického srovnání v rámci lokality, nejčastěji s použitím metod komparativní stratigrafie a datovaných profilů. Důležitá úloha přitom připadá spolupráci s dalšími historickými disciplínami.

b) Poznání půdorysu a jeho chronologizace

Poznání půdorysu stavby, a to i v částech již zaniklých, je druhým základním výsledkem archeologického výzkumu architektury, který je důležitý pro pochopení vývoje, funkce a účelu stavby. Archeologie je v tomto směru zásadně přínosná, neboť především její metodou bývá možné poznat jednotlivé fáze a etapy vývoje stojících a zvláště zaniklých částí jednoho objektu nebo stavebního celku (ev. jeho předchůdců) od doby jeho vzniku, a to i v jeho periferních oblastech nejvíce zasáhnutelných změnami. Přínosem výzkumu bývá nejenom poznání kompletnosti studovaného objektu, ale i zásadní poznatky o časoprostorových vztazích na dané ploše v celém jejich rozpětí. Míru a kvalitu poznání pochopitelně ovlivňuje charakter a stav dochování pramenů. Např. značně rozdílné vypovídací schopnosti mohou mít jednotlivé současné i nesoučasné části téhož objektu budované z různých materiálů, případně různými technikami. Z množství možných příkladů uveďme alespoň rozdíly v konstrukci stěn domů v Sezimově Ústí (a v jejich archeologické postihnutelnosti; – Richter 1970) nebo rozdíly v zachytitelnosti dřevěné a kamenné sakrální architektury (cf. Sláma 1983, 162). Přes naznačené obtíže však zůstává registrace některých stavebních technik vyhrazena pouze archeologickému výzkumu.

c) Funkční interpretace

Nedílnou součástí komplexního poznání objektu nebo komplexu objektů je funkční interpretace. Okruhy otázek se pohybují ve třech základních úrovních. První představuje interpretaci části stavby, druhá je spojena s výkladem stavby jako celku a třetí se zaměřuje na širší komplexy staveb. Archeologické poznání může být v tomto směru velmi přínosné, jeho kvalita je však opět závislá na charakteru vzniku a uchování pramenů. Obecně příznivé předpoklady poskytují lokality jednorázově katastrofálně zaniklé, které nebyly v dalším vývoji narušovány. Výjimečně kvalitní příklad poskytuje výzkum zaniklého řemeslnického předměstí v Sezimově Ústí, které poskytuje možnosti v plné šíři všech uvedených interpretačních úrovní. Z další řady ilustrativních případů připomeňme alespoň výzkum manského domu v Křivoklátě, postihující vybavení místnosti až do účelu jednotlivých kusů nábytku. Stavební podoba a vybavení jednotlivých místností (ev. jejich situování) někdy samy o sobě umožňují funkční interpretaci (např. kuchyně, kaple, hlavní prostory klausury aj.). V jiných případech představuje vyhodnocení archeologické situace jedinou možností určení původní mnohdy značně vyhraněné funkce. Klasický příklad představuje čtvercová místnost v přízemí manského domu v Křivoklátu, kterou zjištěný mobiliář a vybava (zuhelnatělé obilí, velká železná pánev, velké varné hrnce se železnými poklicemi, pípa aj.) umožňují přisoudit hradnímu pivovaru.

Vedle uvedených příkladů, které jsou v archeologickém kontextu spíše výjimečné, jsou téměř při každém archeologickém výzkumu architektury řešeny některé další otázky, zvláště vytápění. Výrazný příklad poskytují nálezy kachlů, nebo přímo destruovaných kachlových kamen, které dokumentují existenci nepřímého vytápění. Nástup kamen znamenal zásadní změnu v životě obydlí, vynucující si

někdy i značné stavební úpravy. Vysoké ocenění významu této změny sdílí všechny obory zabývající se středověkým domem. Připomeňme alespoň etnografické závěry V. Pražáka (1966), či historicko-sémantické poznatky J. Macka (v tisku). Archeologické evidenci kamen může přitom často připadat jedinečný význam. Vraťme se ještě k těm našim konferencím, na nichž byly prezentovány úvahy o tradici dýmného provozu a o jeho významu zvláště v městském prostředí. Je vlastně až s podivem, že diskuse na archeologické konferenci minula snad jedinou možností archeologického příspěvku k dané problematice, již představuje alespoň orientační vyhodnocení nálezů kachlů.

Archeologie eviduje i jiné způsoby vytápění, které často unikají ostatním druhům poznání. Nejdokonalejší zkoumaný typ patrně představuje teplovzdušné topení, známé v Čechách zvláště z hradního a klášterního prostředí. Zvláště dobrý příklad odkryl nedávný archeologický výzkum na hradě Žebráku. Vzácněji archeologický výzkum zjišťuje příklady přitápění koši s řevavým uhlím, které lze interpretovat pouze ve výjimečných případech, jak dokládá vypálené místo na dlažbě velkého sálu v prvním patře paláce hradu Vízburka.

K základním metodickým postupům funkčních interpretací patří i rozbor provozních vazeb, zvláště komunikačního schématu (Durdík 1981). S ohledem na způsob evidence a analýzy ostatních druhů stavebních pramenů je poněkud výjimečně uplatňování známých prvků stavebního kánonu při interpretaci sakrálních a řádových staveb.

d) Rekonstrukce stavební tvářnosti

Svými metodami přispívá archeologie především k poznání techniky stavby v jejích nedochovaných částech, u všech konstrukcí pak k poznání založení a základových poměrů. Poznání i v tomto směru výrazně ovlivňuje způsob vzniku a stav zachování archeologických situací. Tato skutečnost se zvláště výrazně projevuje u různých druhů dřevěných nebo smíšených konstrukcí, které archeologie zachycuje výjimečně nebo které archeologické evidenci zcela unikají. Tento negativní extrém je dobře znám zvláště z vesnického prostředí. Stojí v protipólu k obecně lepší situaci u komplikovanějších typů architektury, kde se jednak častěji vyskytují podmínky pro uchování reliktních stavebních konstrukcí (nejčastěji negativních) a kde větší frekvence stavební činnosti a koncentrace života na sevřené ploše vede k intenzivnějšímu utváření archeologické situace. Zvláště příznivé podmínky pro poznání technik pracujících s hlinitou omazávkou či s výplněmi poskytují požárové zánikové horizonty. Výjimečně dobrý příklad poskytl např. zbytek západní štitové zdi jižního hrázděného domu spodního hradu na Týřově umožňující rekonstrukci obrazce trámové konstrukce.

K poznání hmotné a objemové podoby objektu výrazně archeologie přispívá i zjištěním kubatury destrukce. To umožňuje výpočtem odhadnout původní objem konstrukcí, z nichž destrukce pochází. Tuto metodu lze použít především pro rekonstrukci kamenných konstrukcí, své užití však nachází i při rekonstrukci staveb budovaných jinou technikou. Dokládá to užití této metody při výpočtu výšky roubené věže první fáze tvrze v Kundraticích (Durdík 1975) na základě nálezu zřícené vypálené omazávky dřevěné konstrukce.

Při výzkumu destruovaných zvláště zděných staveb lze uplatnit důležitou, zatím spíše opomíjenou metodu rozboru distribuce stavebních prvků v archeologické situaci. K předpokladům aplikace této metody patří především dochování alespoň podstatných částí destrukce obsahující původní vybavení stavby architektonickými články z trvanlivých materiálů. Tato náročná metoda poskytuje archeologii celkem neobvyklou příležitost k poznání architektonického vybavení zaniklých úrovní staveb.

2. SPOLUPRÁCE S DALŠÍMI DISCIPLÍNAMI

Kromě archeologie středověku se studiem historické architektury intenzivně zabývá několik dalších oborů, s nimiž archeologie podle konkrétních podmínek a podle řešených okruhů otázek spolupracuje. Nejužší vzájemná vazba je pochopitelně se stavební historií, která přímo studuje konkrétní objekty. Při vzájemné koordinaci výzkumu a podle možností i metodiky přístupu dochází při této spolupráci k výraznému kvalitativnímu zhodnocení výsledků práce obou disciplín (Muk 1978; Durdík–Hýzler–Lanciger–Muk 1983). Spolupráce s dějinami umění se zásadně ubírá dvěma směry. První představuje vlastní studium výtvarných složek konkrétního objektu (zvláště architektonického detailu), druhý směr je založen na studiu a na interpretaci historického ikonografického materiálu. Na základě vlastních poznatků je archeologie mnohdy schopna značně přispět k řešení některých témat ikonologických (cf. Smetánka 1985). Rozsáhlé kontaktní oblasti shledáváme mezi archeologií, historií a speciálními historickými disciplínami. Pro archeologický výzkum architektury mají také prvořadý význam archivní rešerše, které kromě historických údajů týkajících se objektu přinášejí i starou plánovou, ikonografickou a jinou dokumentaci. Neopomenutelný je i význam pomocných věd historických, spolupracujících především v mnoha oblastech vyhodnocení dalších druhů pramenů. Ze speciálních historických disciplín připomeňme alespoň dějiny techniky, přinášející doklady jednak k technickému provedení stavby, jednak u objektů s provozně technickým posláním i informace o účelu často podmiňujícím podobu architektury. Pro poznání a interpretaci fortifikací mají velký význam dějiny vojenství studující způsoby vedení útočného i obranného boje, které podmiňovaly formu a podobu opevnění. Rozsáhlé a dosud zdaleka nevyužité možnosti nabízí spolupráce s přírodními disciplínami. Na tomto místě připomeňme opět alespoň na okraj rozsáhlou oblast vlastních a aplikovaných prospekčních archeologických metod, jímž se v rámci tohoto referátu nemůžeme věnovat a na jejichž vypracování a uvedení do praxe se podílejí často přírodní vědy. Výsledky dalšího druhu spolupráce lze dokumentovat aplikací fosfátové analýzy na lokalitě Svídna u Slaného, kde uvedená analýza podstatně napomohla funkční interpretaci zemědělských usedlostí (Soudný 1973). Přírodní vědy mohou přispět také k výzkumu stavebního materiálu a poživ (kvalita a provenience); na své rozvinutí čeká aplikace datovacích metod jakou je např. dendrochronologie atd. Praktickou spolupráci archeologie s dalšími disciplínami bychom jistě mohli sledovat ještě v daleko širším spektru. Jako doklad uveďme zatím pouze nastíněné možnosti matematické analýzy a dokumentace, různé metody dokumentační založené na geodetických zásadách a často velice konkrétní spolupráci při ochraně a rekonstrukci stavebních památek s orgány památkové péče.

3. ZÁKLADNÍ PROBLÉMOVÉ OKRUHY

Přistoupíme-li k přehledu studia architektury podle jednotlivých tematických okruhů, které česká archeologie středověku sleduje, uvědomíme si v prvé řadě, jak organickou součást středověké archeologie toto studium představuje. Z hlediska obecných problémů, jimiž se archeologie zabývá, není samostatné oddělení studia architektury ústrojně, neboť velmi často neodpovídá historickému kontextu řešených otázek. Zároveň nelze pominout ani tu skutečnost, že vymezení problematiky související s dějinami architektury nebývá jednoznačné a i v archeologickém kontextu může zahrnovat značně rozsáhlou oblast. V širších historických souvislostech se přitom výsledky archeologického studia architektury objevovaly jako přirozená součást referátů na dosavadních tematicky zaměřených konferencích archeologů

středověku. Protože předchozí setkání shrnula v podstatě dodnes platnou bilanci výsledků (cf. *Archaeologia historica* 1/1976 sq), soustředíme se na tomto místě na ty otázky a tendence archeologického studia architektury, které v současném bádání v Čechách vystupují jako zvláště aktuální.

V archeologickém studiu české středověké vesnice se stále důsledněji prosazuje orientace na výzkum záchranný, soustředěný do nejvíce narušovaných oblastí, kde se zároveň posiluje zaměření na regionální výzkum. V situaci určené rozsáhlými změnami české kulturní krajiny se totiž prvotradní úkolem stává poznání širšího regionálního obrazu osídlení, neboť právě možností jeho studia se uzavírají nejdříve. Tento stav zde připomínáme jen proto, že při kapacitě našeho oboru sám o sobě vylučuje vyvážené archeologické studium vesnické architektury. Potřeba přednostního důrazu na určité otázky, vyvažovaná sníženou pozorností jiným byť i závažným otázkám, však provází naši současnou středověkou archeologii ve všech jejích tematických okruzích. U vesnice se zvýšený zájem v systému kladených otázek obrací k problematice geneze vrcholně středověké vsi a vrcholně středověkého obrazu osídlení. Do popředí tak vystupují otázky spjaté s architekturou daného období, tj. zejména s vývojem zemědělské usedlosti a půdorysů vsí.

Vzniku podstatně stabilnější zemědělské usedlosti, často otevírajícímu možnosti dalšího dlouhodobého vývoje, připadl v celkovém procesu stabilizace osídlení zásadní význam a jeho postžení výrazně rozšiřuje možnosti společensko-ekonomického studia. V současnosti přibývají ve středoevropském kontextu doklady, které odporují názoru staršího bádání o dlouhodobém kontinuálním vývoji vesnického domu, začínajícím někde v rané době dějinné či mladším pravěku. Základy tohoto názoru, jehož výrazem se stalo hledání pratyků, byly formulovány již před počátkem našeho století a u nás zásadně ovlivnily zakladatelské dílo L. Niederle. Přes dlouhodobou diskusi vlivy těchto koncepcí přetrvaly v různé míře a v různě modifikované podobě až do současnosti. V novější produkci s tímto názorem těsně souvisí pojetí V. Mencla (1980). Z hlediska rozdílných hypotéz o možnostech pramené evidence jednotlivých oborů připadá právě archeologii při řešení daných otázek značný význam. A archeologie stále zřetelněji nachází počátky kontinuálního vývoje vesnického domu až ve vazbě s oněmi společensko-ekonomickými změnami, které otevřely vrcholně středověký vývoj. Zároveň se projevují značné regionální rozdíly a asynchronnost, kterou ale již pro prosazování středověkých inovací pokládáme za příznačnou (pro české prostředí viz Klápště–Žemlička 1979; Klápště–Smetánka 1982). V diskusi hledající společné znaky odlišující velmi rozmanité formy vrcholně středověkého vesnického domu od předchozího stavu bývá nověji značný význam přičítán nástupu kvalitnějších stavebních technik, zaručujících podstatně větší trvanlivost konstrukcí. Tak vznikl důležitý předpoklad k realizaci dlouhodobějších stavebních záměrů vynucovaných měnicími se ekonomickými poměry. U příhodných zdrojů se ve stavbě zdí často výrazně uplatňuje kámen, v oblastech odkázaných na jiné materiály býval kámen vyhledáván alespoň jako izolační podklad.

České archeologické bádání se dosud soustavněji věnovalo vesnickému domu ve třech oblastech – na Slánsku, Černokostecku a Táborsku (lit. viz Klápště–Smetánka 1982). Z důvodů, které jsme již uvedli, tato problematika není a v brzkém výhledu zřejmě asi nebude výrazně rozvíjena. Připomeňme, že dosavadní výsledky při své fragmentárnosti odrážejí značné regionální rozdíly. Na slánské opukové plošině se u usedlostí využívajících snadno dostupný a kvalitní kámen projevuje plynulý kontinuální vývoj od počátku studovaných lokalit, tj. pravděpodobně od doby kolem r. 1300. Jestliže příklady ze Slánska reprezentují kontrastní nástup středověkého vesnického domu, obě další oblasti odrážejí složitější vývoj, v němž prorůstají starší a novější znaky. Na Černokostecku se snadno dostupný kámen

objevuje v prostředí, které jinak v důležitých aspektech úzce souvisí se starší tradicí. Na Tábořsku tvoří archaické stavební znaky samozřejmě součást usedlostí zaniklých na počátku 15. stol.

Podstatně větší pozornost obrací současná česká archeologie k otázkám vzniku půdorysu vesnice. V příkladech shromážděných v různých částech Čech, v zázemí Prahy, na Mostecku, ve východočeských regionech aj., se odrážejí různé modifikace cesty, která vedla ke vzniku vrcholně středověké dispozice vsi. Tuto problematiku zde nelze rozebírat, ale podrobněji by se na ni mohla zaměřit některá z příštích konferencí. Zdůrazněme ovšem, že česká archeologie nezná žádnou ves, u níž by byla prokázána kontinuita půdorysu od doby před vrcholně středověkými změnami. Celkem vžitou součástí této kapitoly studia představuje rozbor vazeb mezi raně středověkým osídlením a sakrální architekturou. Můžeme proto vyjádřit naději, že hypotéza o zásadním významu raně středověké sakrální architektury pro stabilizaci půdorysu vesnice byla již odkázána do dějin bádání. Archeologický výzkum ji již v několika případech jednoznačně vyloučil.

Z další rozsáhlé kontaktní problematiky mezi dějinami architektury a archeologií (cf. Škabrada–Smetánka 1975) připomeňme stavebně historické studium vesnických staveb ze sklonku středověku (Škabrada–Smetánka 1974; Škabrada–Dostál 1984 aj.). Aktuální využití se týká rekonstrukce archeologických situací, další závažné aspekty na zhodnocení teprve čekají. Máme na mysli společně stavebně historický a archeologický výzkum vybraných usedlostí jako celků a sídelně archeologické využití u nás vzácné dokumentace půdorysů vsí na konci 15. a v 16. stol.

Se studiem středověké vesnice úzce souvisí výzkum tvrzí, i zde můžeme navázat na referáty přednesené na našich konferencích. Nověji připadá zvýšená pozornost třídění tvrzí a jejich vazeb k širšímu sídelnímu kontextu, které je prováděno s pomocí archeologického povrchového průzkumu (Chotěbor 1982, týž připravuje podrobný přehled problematiky). Dále archeologický výzkum přispěl i k historicky velmi závažné problematice počátků sídel nižších feudálů ve vesnickém prostředí, která úzce souvisí se studiem procesu feudalizace, ale i postupu výstavby země. Dataci a stavební tvářnost těchto časných sídel přiblížily výzkumy AÚ ČSAV v Bedřichově Světcích a Velebudicích na Mostecku a výzkum MMP v Praze 8 – Čimicích. K charakteristickým znakům patří jednoduché ohrazení, v němž lze obdobně jako na příbuzných středoevropských lokalitách spatřovat spíše majetkově právní vydělení než skutečnou fortifikaci. Všechny uvedené výzkumy čekají na souhrnná zpracování.

Také v městském prostředí se přednostně zaměříme na některé otázky vývoje domu, v první řadě na přínos k poznání zástavby v počátcích měst vrcholně středověkého typu. V dosavadních archeologických výsledcích zvláště výrazně vystupuje kapitola spojená s výzkumem zemnic. Uvedené objekty, spjaté s lokačním resp. vrcholně kolonizačním prostředím, známe díky novějším výzkumům u nás i v širším evropském kontextu v takovém množství a kvalitě, že již opravňují k pokusu o celkové problémové shrnutí (připravuje T. Velimský). Obdobnou bilanci nelze na tomto místě suplovat, a můžeme nanejvýš jen připomenout některé otázky. Zahloubený objekt typu zemnice představuje jednu z primitivních stavebních forem, běžných v širokém pásmu Evropy od pravěku až do nedaleké minulosti. Naše pozornost se soustřeďuje na objekty, které charakterizuje především vysunutý vstup, který pravděpodobně souvisí se specifickým konstrukčním řešením celé stavby. V dosavadní interpretaci se již vícekrát objevil názor, interpretující zemnice jako provizorium sloužící – alespoň v prvotní funkci – před počátkem vývoje vlastního domu. Protože je známe i z předních městských parcel, nelze jejich prostou existenci chápat jako ukazatel sociálně nižšího prostředí. Jinou otázkou by snad mohla být doba užívání zemnice v její prvotní funkci, tento údaj

ale většinou není archeologicky postižitelný. Další závažné poznatky k interpretaci zemnic se vstupní šíjí můžeme mj. očekávat od výzkumů v těch městech, která ve vývoji k vrcholně středověkému typu navazovala na raně středověký aglomerační útvar. Přední místo přísluší výzkumu Prahy, kde navíc problematika zemnic daného typu vstupuje do vztahu k románským kamenným domům (nejnověji Dragoun 1984). Dosavadní úvahy mají ale jen předběžný ráz, neboť zvláště závažné výzkumy v Petrské a Husově ulici čekají na ucelenou publikaci (zatím zejména Špaček 1984; Hrdlička 1983). Již na tomto místě ale připomeňme, že i archeologie se bude muset soustavně vyrovnat s nynějším stavem studia raně středověkých kamenných domů v jižní a západní Evropě (u nás cf. zejm. Radová 1977, 113n.). Od doby, kdy byly formulovány někdy dosud citované hypotézy, totiž evropský výzkum značně pokročil jak v publikaci základních fondů raně středověkých domů (např. řada *Das deutsche Bürgerhaus*, v níž k Řeznu Strobel 1976), tak i v historické interpretaci (pro Prahu cf. Tomas 1984, 45). Rámec těchto poznatků nemůže archeologie opomíjet a nemůže samozřejmě ani slevovat z důsledné kritiky vypovídacích schopností svých vlastních pramenů. Širší evropský kontext naznačuje rozdíly v teritoriální a chronologické distribuci románských kamenných domů a zemnic a odhaluje i rozdíly sociální. Pražské románské domy, spojované (v převážně většině) s kupeckým prostředím, souvisejí zřejmě s jinou částí Evropy a s odlišnou stavební tradicí než zemnice s vysunutou šíjí. Tyto vztahy ovšem potvrzují chronologickou prioritu pražských románských domů před uvedenými zemnicemi, které se k nám rozšiřují až s dobou vrcholné kolonizace. I naše poznámky mají jen předběžný charakter a lze jen doufat, že v brzké době bude zahájeno soustavné archeologické studium tak jedinečné skupiny památek, jako jsou pražské románské domy. Archeologie přitom nověji ověřila své schopnosti přispět k datování a provozní interpretaci románských domů (např. Hrdlička 1982). Připomeňme, že i toto studium získalo podklad zcela nové kvality v rekonstrukci pražské geomorfologické situace a v jejím docenění pro výzkum osídlení (Hrdlička 1984a; 1984b).

Při výzkumu vlastního domu středověkých měst se již podstatně výrazněji než u dosud prezentovaných úkolů uplatňuje dvojí zaměření. Vedle výzkumu na zaniklých lokalitách totiž archeologie zkoumající středověká města vstupuje do podstatně širšího kontaktu se stojící architekturou. Ze zaniklých lokalit poskytuje prvořadý soubor poznatků výzkum předměstí Nové Město v Sezimově Ústí, který českou středověkou archeologií provází vlastně od počátku soustavného rozvoje. Výsledky výzkumu, který poznává vývoj domů a jejich stavební tvárnost v u nás mj. ojediněle postižitelných vazbách provozních nároků různých řemesel, tu samozřejmě nemusíme a ani nemůžeme přibližovat (z další lit. Richter 1970; Richter-Drda 1981). Připomeňme alespoň často zjišťované a leckdy radikální změny dispozic usedlostí, které poskytují jeden ze závažných ukazatelů pro diskusi o vývoji městského domu a o možnostech jeho studia. Výzkum domů v žijících městech není u nás rozvíjen dostatečnou měrou, i když výsledky z Prahy, Tábora a Mostu prokazují jeho nezastupitelný význam. I tady v úzké spojitosti se stavební analýzou bývá odhalován podstatně složitější a bohatší vývoj, než mohl předpokládat tradiční povrchový průzkum. Ve světle dosažených výsledků se např. výrazně mění názor na vznik kompaktní řadové zástavby, přibývají doklady o době nástupu nepřímého vytápění atd. (problémem zůstává stav publikace, zatím nejúplněji viz Tábor-Drda 1978; 1979; 1983; Drda-Mazurkiewiczová 1982). Komplexní výzkum vybraných objektů by ale měl probíhat v širším měřítku, převládající archeologický důraz jen na nejstarší vývojové etapy stále častěji pociťujeme jako příliš jednostranný.

Závažná kapitola archeologie měst souvisí se studiem vývoje parcelační osno-

vy a městského půdorysu jako celku. Také zde archeologie v příznivých situacích získává cenné přímé prameny, jejichž pouhý výčet ovšem zůstává mimo možnosti tohoto referátu. Přibližme si proto jen základní rozpětí řešené problematiky. S mimořádně komplikovanou problematikou se setkáváme u Prahy, jejíž vrcholně středověké uspořádání vyrůstalo z největší sídlištní aglomerace raně středověkých Čech. Novější archeologické výsledky výrazně rozšiřují pramennou základnu k objasnění dlouhodobě diskutovaného vývoje na území Starého Města. Při složitosti a vícevrstevnosti tohoto vývoje již dnes nemůže být pochyb, že retrogresivní postup aplikovaný s využitím dislokace románských staveb nedovoluje raně středověký vývoj postihnout v dostatečné šíři a průkaznosti. Zřejmě nezbyvá jiná cesta, než základní interpretační kroky důsledně ověřovat archeologickou evidencí. Tato část studia se dnes již soustavně rozvíjí, vedena jednotnou strategií a taktikou, a její pramennou základnu rozšiřují archeologické akce značně rozmanitého rozsahu (Hrdlička 1983; stav studia – shrnutí – *Archaeologica Pragensia* 5, 1984). Podstatně jednodušší situaci odhalil archeologický výzkum Mostu, kde městský vývoj navazoval na tržní ves. Mostecký výzkum mohl prokázat kontinuitu základních momentů půdorysu od lokačních počátků města (Klápště-Velínský 1981). Dlouhodobý význam lokační etapy pro stabilizaci půdorysu naznačují i výsledky z Chrudimě, v níž ovšem uvedená etapa navazovala na vývoj jedné z menších aglomerací při správním centru přemyslovského státu (Frolík-Sígl, 1984). Další zcela odlišný typ města představuje Tábor, kde je archeologickému studiu půdorysu města věnována značná pozornost. Interpretace výsledků ukazuje složitou a vícevrstevnou genezi městského půdorysu, která odporuje dosavadním představám (Drda 1983 aj.). Příklady, které jsme mohli jen letmo připomenout, prokazují závažné možnosti archeologického studia městských půdorysů. Lze jistě jen uvítat, že tato problematika patří k nejvíce sledovaným úkolům české archeologie měst.

Pojetí výzkumu h r a d ů, který probíhá v Čechách v posledních 15 letech se značnou intenzitou, se dosti značně odlišuje od způsobu zkoumání ostatních typů architektury – snad s určitou výjimkou tvrzí. V případě hradů došlo k vypracování komplexní metodiky (Durdík 1976; 1981), v níž se prolínají speciální pracovní postupy několika vědních disciplín. Tak místo toho, aby se tyto speciální obory od sebe vzdalovaly a případná spolupráce se projevila až v závěrečné interpretaci, je co nejplastičtějšího obrazu četných stránek pestrého a mnohotvárného života středověkého hradu dosahováno ve všech fázích výzkumu a jeho interpretace vzájemně souvisejícím a prolínajícím se užitím dostupných metod a postupů, jejichž aplikace operativně ovlivňuje i strategii výzkumu. Tento po všech stránkách náročný výzkum se řadí do současného celoevropského vývoje bádání vedoucího k etablování castellologie jako samostatného vědního oboru charakteru typické mezni historické disciplíny. Tento proces pochopitelně neprobíhá ve všech zemích rovnoměrně (lze jej dobře sledovat např. na stránkách sborníku Chateau Gailard); dosažené výsledky však všeobecně potvrzují jeho oprávněnost a výhodnost podmíněnou ovšem nezbytným stupněm profesionality a ve srovnání např. s klasickým stavebně historickým, uměleckohistorickým a dalšími výzkumy a průzkumy i značně větší kapacitní a tím i ekonomickou náročností.

Středověký hrad byl k životu vyvolán feudálním systémem, s jehož zánikem odchází z jeviště dějin. Jako jeden z charakteristických produktů této epochy umožňuje mnohostrannou historickou výpověď vyplývající z jeho exponovaného postavení v komplexu středověkých ekonomicko-sociálně-mocenských a z nich vyplývajících dalších vazeb.

V popředí současného výzkumu hradů stojí především otázky typologické. Je to pochopitelné, neboť vypracování typologie je nezbytným předpokladem naprosté většiny dalších úvah, zvláště pak těch, které vyžadují kvalitativní klasifikaci

hradu. Rozpracování typologie na základě obecných zákonitostí vývoje typu (běžně využívaných archeologií) a chápání typů hradních dispozic ne jako strnulých normativů, ale jako v prostoru a v čase proměnných vývojových tendencí, odstranilo problémy plynoucí z dosavadních, díky jednostrannosti metodického přístupu až mechanistických, typologických konstrukcí (shrnutí Menclová 1976) a navodilo naopak otázky a okruhy problémů zcela nové. V návaznosti na typologii je značná pozornost věnována genetickým souvislostem, v poslední době speciálně problematice hradů kastelového typu (Durdík, v tisku). Další zkoumané okruhy otázek souvisí s poznáváním mechanismu zakládání a výstavby hradu, dosavadní poznatky umožnily rozpoznání tří základních etap výstavby hradu na zeleném drnu (Durdík 1981). Rozvíjí se rovněž studium provozní a ekonomické složky, především komunikačního schématu, provozně ekonomických vazeb, funkční skladby a souvislosti jednotlivých prostor v rámci objektu, otázek vytápění atd. Výzkumy posledních let přinesly závažné informace ke studiu hradu jako sociálního prostředí umožňující ve výjimečných případech i rekonstrukci inventáře a mobiliáře jednotlivých místností. Z objektivních příčin zůstáváme nejvíce dlužni poznání úlohy hradu v rámci vývoje osídlení širších geografických celků, kapacitní možnosti dosud nedovolily provést ani po všech stránkách jistě velmi produktivní výzkum některého z nepočtených zaniklých sídlištních komplexů.

Vzhledem k celkovému současnému zaměření české středověké archeologie je přednostně pozornost věnována počátkům českých hradů a jejich vývoji ve 13. století. Není samozřejmě v možnostech této stručné kapitoly podat ani nástin závažnějších výsledků. Je však nutné podtrhnout skutečnost, že zmíněný komplexní přístup vedl k výraznému zmnožení pramenné základny. Poprvé byly registrovány a zkoumány objekty, které dosavadnímu převážně umělecko historicky orientovanému bádání zcela unikaly. I u objektů, které vždy stály v popředí zájmu (např. Křivoklát), současný výzkum přinesl poznatky zcela měnící představy o jejich stavebním vývoji (Durdík 1979a). Na základě takto zmnožené pramenné základny bylo možno rozpracovat novou typologii zachycující nejstarší část vývoje českých hradů ve větší kompletnosti tohoto dynamického procesu, než tomu bylo dosud (Durdík 1978; 1979b). Doceněn byl organický podíl hradištní tradice kromě typu s obvodovou zástavbou se nejmarkantněji projevující v nově zjištěných dispozicích přechodného typu představujících spojovací článek mezi staršími hradišky a hrady vrcholného středověku (Durdík 1983).

V rámci jednotlivých typů středověké architektury představují sakraální stavby specifickou skupinu objektů, jejichž výzkum má mnohy naději na řešení otázek spojených nejenom s materiální podstatou a formou stavby, ale rovněž souvisejících s obsáhlým tématem úlohy církve ve středověké společnosti. Program tohoto výzkumu úzce souvisí i se studiem duchovní kultury středověku, které v současné historiografii nebývá příliš často frekventováno. Z podstaty pramenů, se kterými se při výzkumu sakrální architektury setkáváme, vyplývá, že kromě otázek kultu a středověké ideologie bývá řešen soubor obecných problémů souvisejících se stavebním objektem v širší, která byla naznačena v první části tohoto referátu. Archeologii se zde zpravidla široce otevírají možnosti interdisciplinární spolupráce s dalšími historickými obory, neboť při interpretaci nálezové situace je zvláště žádoucí kombinace výpovědi archeologických pramenů s prameny písemnými a ikonografickými, se starou plánovou dokumentací, s výsledky studia dějin umění a historie architektury, eventuálně s dalšími speciálními historickými disciplínami, jako je monasteriologie, dějiny liturgie, církevní medicína atd. (cf. např. Sommer 1983). Cílem této spolupráce je datování a rekonstrukce podoby a všech funkcí sakrálního objektu, v další etapě pak jeho zasazení do funkční struktury středověkého sídelního, ekonomického, společenského a ideologického systému. Z cha-

rakteru a stavu pramenné základny však rovněž vyplývá, že v řadě případů terénního výzkumu lokality nebo částí terénních situací je archeologie odkázána především na vlastní metody práce a na oblasti vlastního poznání. Stejně jako je tomu u světských staveb, má archeologie příležitost přispět značnou měrou k objasnění detailní výbavy interiéru sakrální stavby. V mnohém toto konstatování zůstává zatím výhledem do budoucna, určité konkrétní výsledky jsou však již dnes markantní. Rovněž poznatky o zaniklých částech sakrálních objektů nebo o konsekvenci výstavby sakrálních objektů na jedné lokalitě vyplývají většinou z archeologických výzkumů. Je nutné konstatovat, že velká část závěrů o sakrální architektuře raně středověkého období je založena na výzkumu dispozic, ev. architektonického vybavení a stavebních technik zaniklých staveb, jejichž poznání je často rovněž především výsledkem archeologického výzkumu, a to včetně lokalizace objektu. Komplex získaných archeologických pramenů může být schopen přispět k objasnění i tak závažného problému, jako je určení a statut sakrálních staveb (Sommer 1982). Jako příklad uveďme zatím dost výjimečný výzkum v Týnci n. Sázavou (Hejna 1977, 75). s prokázáním přesunem pohřební funkce od jedné sakrální stavby ke druhé, nebo nové nálezy piscin, které zřejmě dokládají důležitou křestní funkci spojenou se sakrální stavbou. Podobné nálezy lze očekávat v budoucnu patrně častěji, jak naznačuje známá únětická listina z let 1125–1140. Z řady dalších problémů alespoň připomeňme otázky spjaté s tzv. tribunovými kostely, jejichž výskyt často dokládá a datuje rovněž pouze archeologie. Šíře těchto otázek, jak nasvědčuje např. práce Tomaszewského (1974) aj., naznačuje nutnost revize závěrů o smyslu a vývoji tribun jako takových a v širším záběru o zákonitostech výskytu tribunových staveb v rámci středověkých sídlišť.

Úplným novem, se kterým archeologie přichází v poslední době i u nás, je příspěvek k poznání výskytu dřevěných sakrálních staveb především v raně středověkém období. Po sérii prací historických, které jsou převážně součástí studia minulého století (připomeňme alespoň studie Kalouskovy a Vackovy), možnost podobného nálezu naznačily některé nedávné výzkumy u nás a výzkumy a série publikací ze západoevropského prostředí (např. katalog předrománských staveb – Oswald–Schäfer–Sennhauser 1966–1971; Ahrensova monografie z r. 1982 aj.). V Čechách byly pozitivní výsledky v tomto smyslu patrně nejnověji zaznamenány při výzkumu částečně zaniklé a goticky přebudované basiliky v Živohošti. Podíl dřeva jako stavebního materiálu byl prokázán i v prostředí středověkých klášterů, které byly v raném středověku zřejmě budovány nejenom z kamene a vynikajícími technikami, jak optimisticky nasvědčovaly výzkumy Strahova (Kubiček–Líbal 1955), sv. Jiří v Praze (Borkovský 1975), Břevnova (Píša 1968; 1974; Hejna 1956) a Teplíc (Hejna 1960). Na Ostrově u Davle a v Sázavě se podařilo doložit rozsáhlou dřevěnou zástavbu, která sice není přímo sakrální, ale svým původem a posláním úzce souvisí s funkcí stavebních jader klášterů, tedy dalšího příkladu specifických církevních staveb, obsahujících kromě kultovních objektů i řadu účelových staveb, k jejichž objasnění z hlediska dispozičního i funkčního archeologie rovněž zásadně přispívá. Stav výzkumu řádových staveb je značně nevyrovnaný. Zároveň se ukazuje, že bude třeba revidovat řadu starších výzkumných výsledků, a to především ve vztahu k nejstaršímu období českých klášterů, tj. k 10.–12. století. Stále zřetelněji se ukazuje, že tradičně předpokládaná schémata klášterní zástavby lze při studiu jednotlivých lokalit podstatně opravovat, přičemž archeologie zřejmě přinese doklady různých dispozičních variant a upřesní typologii širší klášterní zástavby, která v neporušeném stavu dnes neexistuje na žádné lokalitě (cf. Sommer, v tisku).

Velice žádoucí je rozvinutí výzkumu širšího zázemí klášterů, což ostatně platí o všech sakrálních stavbách. Zatím sporadické, ale nesmírně závažné publikace vý-

sledků takových výzkumů dokládají význam této práce pro širší poznání struktury středověkého osídlení v obecném smyslu.

Přes vědomí závažnosti výzkumu technických a účelových staveb, které tvoří z největší části skupinu ostatních druhů stavebních památek, musíme konstatovat, že jejich poznání zůstáváme mnoho dlužni. Určitá pozornost byla věnována především hradním mlýnům (Krašov, Týřov, Durdík 1981) a mlýnům z vesnického prostředí (Vyžlovka, Smetánka–Klápště 1981). Několik záchranných akcí bylo rovněž zaměřeno na poznání středověkých mostů (Velhartice, Hus 1984, Praha–Můstek, Špaček 1978, Písek, Vyšehrad, naposledy Nechvátal 1984). Široké možnosti výzkumu dalších především technických staveb zůstávají zatím (s výjimkou sklářských hutí) nevyužity (připomeňme alespoň hamry, pily, objekty spojené s hutnickou a těžební činností, konstrukce komunikací atd.).

4. SOUČASNÝ STAV VÝZKUMU A JEHO PERSPEKTIVY

Jak již bylo několikrát zdůrazněno, je archeologický výzkum architektury organickou součástí středověké archeologie, a nese proto všechny pozitivní a negativní rysy jejího současného stavu. Mezi kladné tendence ve výzkumu architektury můžeme především řadit zvyšující se podíl komplexnosti studia a výrazné zmnožení a zkvalitnění pramenné základny. Na druhé straně si je nutno uvědomit problémy vyplývající z náročnosti takto pojatého výzkumu, projevující se ve sféře časově technické, finanční a personální, a tím i kapacitní. S tím úzce souvisí i zvyšující se nároky na profesionální úroveň archeologů, což stále naráží na velice komplikovanou problematiku jak školení, tak neustálého zvyšování dosažené odborné úrovně. Mezi náměty, které se jeví v tomto smyslu jako velice aktuální, patří možnost specializovaných kursů a výuky.

Při spolupráci s dalšími disciplínami se často projevuje při studiu architektury relativní pomalost archeologie při terénním výzkumu i při zpracování pramenů, což vyplývá ze samotné podstaty archeologické pracovní metody. Změna tohoto stavu do značné míry souvisí s komplexním rozvojem oboru, to znamená především s rozvojem specializovaného a koordinovaného studia jednotlivých druhů archeologických pramenů. Výrazný příklad v tomto ohledu poskytuje stále neuspokojivý stav studia středověké keramiky v Čechách. Takto chápaný rozvoj oboru považujeme za jediné východisko ze současné situace, kdy není reálně očekávat výrazný vzrůst kapacitních možností. Z toho zákonitě vyplývá nezbytnost proporcionality oboru v jeho základních složkách a nemožnost preference jedné z nich na úkor druhé.

Literatura

- Ahrens, C. 1982: Frühe Holzkirchen im nördlichen Europa, Veröffentlichungen des Helms-Museums Nr. 39, Hamburg.
- Borkovský, I. 1975: Svatojiříská basilika a klášter na Pražském hradě, Monumenta archaeologica XVIII, Praha.
- Carr, E. H., 1967: Co je historie?, Praha.
- Dragoun, Z. 1984: K otázce vztahu středověkých zahloubených obytných objektů a románských domů, Documenta Pragensia IV, 73–83.
- Drda, M. 1978: Archeologický výzkum čp. 279 v Táboře, AR XXX, 76–86.
- 1979: Archeologický výzkum Tábora, Husitský Tábor 2, 63–68.
- 1983: Archeologický výzkum čp. 39 v Táboře, AR XXXV, 274–283.
- Drda, M.–Mazurkiewiczová, H. 1982: Archeologický výzkum čp. 161 v Táboře, AR XXXIV, 45–55.
- Durdík, T. 1975: Stavební podoba zaniklé středověké tvrze v Kundratcích na Mostecku, AR XXVII, 677–681.

- 1976: Současný stav, potřeby a výhledy výzkumu hradů v Čechách, AR XXVIII, 172-180.
- 1978: Nástin vývoje českých hradů 12.-13. století, AH 3, 41-52.
- 1979a: Výzkum hradu Křivoklátu v souvislosti s jeho generální opravou (1973-1978), AH 4, 105-112.
- 1979b: Vývoj hradů 13. století v Čechách, FHB 1, 177-191.
- 1981: Problematika výzkumu hradů v Čechách, AH 6, 7-17.
- 1983: Podíl hradištní tradice na vzniku a podobě nejstarších českých hradů, in: Umění 13. století v českých zemích, Praha, 53-66, 630-634.
- v tisku: Kastellburgen des 13. Jahrhunderts im Mitteleuropa.
- Durdík, T.-Hýzler, J.-Lancinger, L.-Muk, J. 1983: Stavební vývoj zámku v Tachově a jeho obnova. Památky a příroda, 341-345, 352.
- Frolík, J.-Sígl J. 1984: Předběžná zpráva o výsledcích záchranného výzkumu v Chrudimi, Zpravo-
daj KMVČ XI/1, 74-82.
- Hojna, A. 1960: Basilika v Teplicích, Umění VIII, 217-230.
- 1956: Ke stavební minulosti břevnovského kláštera, PA XLVII, 151-170.
- 1977: Opevněná venkovská sídla doby přemyslovské v Čechách, Výsledky archeologického výzkumu z období 1965-1975, AH 2, 69-79.
- Hrdlička, L. 1982: Využití výkopů pro inženýrské sítě jako prameny k poznání původního reliéfu a jeho proměn v historickém jádru města, AR XXXIV, 599-621.
- 1983: Strategie a taktika současného archeologického výzkumu v historickém jádru Prahy, AR XXXV, 609-638.
- 1984a: Outline of development of the landscape of the Prague historical core in the middle ages, AR XXXVI, 638-652.
- 1984b: Nástin vývoje reliéfu historického jádra Prahy ve středověku, Archaeologica Pragensia 5/2, 197-209.
- Hus, M. 1984: Druhý kamenný most na hradě Velhartice, Ročenka Klubu Augusta Sedláčka, 46-53.
- Chotěbor, P. 1982: Problémy a úkoly studia venkovských opevněných sídel (tvrze 13.-16. stol), in: Metodologické problémy československé archeologie, Praha, 155-161.
- Klápště, J.-Smetánka, Z. 1982: Archeologický výzkum české středověké vesnice v letech 1971 až 1981, AH 7, 11-31.
- Klápště, J.-Velimský, T. 1981: Shrnutí výsledků první etapy výzkumu historického jádra města Mostu, in: Současné úkoly čs. archeologie, Praha, 150-155.
- Klápště, J.-Žemlička, J. 1979: Studium dějin osídlení v Čechách a jeho další perspektivy, ČSČH 27, 884-906.
- Kubiček, A., Líbal, D. 1955: Strahov, Praha.
- Macek, J. v tisku: K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění, Husitský Tábor.
- Mencl, V. 1980: Lidová architektura v Československu, Praha.
- Menclová, D. 1976: České hrady 1-2, Praha.
- Muk, J. ml. 1978: Přínos stavebně historického a archeologického výzkumu Mostu k dějinám městského domu, AH 3, 165-169.
- Nechvátal, B. 1976: Vyšehrad, Praha.
- Piša, V. 1968: Předrománský Břevnov, Umění XVI, 604-614.
- 1974: Zu den Anfängen des ersten Benediktinerklosters in Böhmen, in: Bohemia sacra, Düsseldorf, 475-480, 586.
- Oswald, F.-Schäfer, L.-Sennhauser, H. R. 1966-1971: Vorromanischen Kirchenbauten I-III, München.
- Pražák, V. 1966: Vývojové epochy a stupně topenišť v českém a slovenském obydlí, ČL LIII, 321-348.
- Radová, M. 1977: Románské stavitelství, ČVUT Praha.
- Richter, M. 1970: Archeologický výzkum v Sezimově Ústí, in: Tábor. Sborník k 550. výročí vzniku města, Tábor, 23-38.
- Richter, M.-Drda, M. 1981: Sezimovo Ústí (Alttabor) und Tábor. Ergebnisse archäologischer Forschungsgrabungen in Südböhmen, MIOG 89, 1-21.
- Smetánka, Z. 1985: K ikonografii středověké vesnice, AR XXXVII, 319-333.
- Smetánka, Z.-Klápště, J. 1981: Geodeticko-topografický průzkum zaniklých středověkých vsí na Černokostecku, PA LXXII, 416-458.
- Sláma, J. 1983: Přínos archeologie k poznání počátků přemyslovského státu, SbNM XXXVII, A-Historie, 159-169.
- Sommer, P. 1982: K postihnutelnosti termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech, AH 7, 453-469.
- 1983: K otázce využití novověkých písemných pramenů v archeologické praxi, AH 8, 531-540.
- v tisku: Otázky výzkumu reholních domů v Čechách, AH 10.
- Soudný, M. 1973: Zkušenosti s použitím fosfátové analýzy při studiu zaniklých středověkých sídlišť, in: Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů 2, 103-115.
- Strobel, R. 1976: Das Bürgerhaus in Regensburg, Das deutsche Bürgerhaus XXIII.

- Škabrada, J.-Dostál, P. 1984: Pozdní gotika ve vesnických usedlostech na okrese Kladno, in: *Urbes medii aevi*, Praha, 113-148.
- Škabrada, J.-Smetánka, Z. 1974: Architektura zemědělských usedlostí pozdního středověku v Čechách (Příspěvek k poznání hmotné kultury středověké vesnice), *AR XXVI*, 236-270.
- 1975: Vesnická architektura a archeologie. Příspěvek k možnostem studia stavebního utváření české středověké vesnice, *AR XXVII*, 329-337.
- Špaček, L. 1978: Nové nálezy při stavbě metra Na můstku, *AH 3*, 381-386.
- 1984: Výzkum v Petřské ulici. Příspěvek k datování středověké hmotné kultury, *Archaeologica Pragensia 5/1*, 71-80.
- Tomas, J. 1984: Problematika studia dějin Prahy v období raného feudalismu - vývoj pražské raně feudální městské aglomerace, *Archaeologica Pragensia 5/1*, 35-56.
- Tomaszewski, A. 1974: Romańskie kościoły z emporami zachodnimi na obszarze Polski, Czech i Węgier, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk.

Zusammenfassung

Archäologie und Architektur

Die Autoren befassen sich mit den gegenwärtigen Problemen der archäologischen Untersuchung mittelalterlicher Architekturen. Einleitend widmen sie den hauptsächlichsten archäologischen Untersuchungsmöglichkeiten der Architektur Aufmerksamkeit, vor allem der Datierung, dem Grundriß und dessen Chronologisierung, der funktionellen Interpretation und Rekonstruktion der Bauformen. Ein weiterer Teil ihrer Abhandlung gilt der Zusammenarbeit mit anderen, sowohl gesellschaftswissenschaftlichen, als auch technischen und naturwissenschaftlichen Disziplinen, die zum umfassenden Erkennen der Architektur beitragen. Ein wesentlicher Teil der Abhandlung befaßt sich mit einer Übersicht des Architekturstudiums nach den einzelnen Themenbereichen, welche die tschechische Archäologie des Mittelalters verfolgt (Dorf und Feste, Stadt, Burg, Sakralarchitektur und sonstige Gruppen der Baudenkmäler). Abschließend überdenken die Autoren den gegenwärtigen Stand und die Aussichten der archäologischen Untersuchung mittelalterlicher Architekturen, die einen organischen Bestandteil des Programms der Archäologie des Mittelalters in Böhmen vorstellt.